

RECENSIONER

Nils-Arvid Bringéus: *Kistebrev tryckta av Lars Gullbransson i Varberg*. Hembygdsföreningen Gamla Varberg, 2002. 140 s., ill. ISBN 91-631-2309-6.

Med denna bok om Lars Gullbransson i Varberg (1799–1867) har Nils-Arvid Bringéus ytterligare vidgat sin exposé över produktionen av kistebrev i Sydsverige. Därmed är dokumentationen av större delen av denna bildskatt och dess upphovsmän tillgänglig för forskare och intresserad allmänhet; i sanning en bragd av stora mått. I likhet med böckerna om de skånska, blekingska och småländska kistebrevstryckarna inleds denna med en biografi följd av en beskrivning av Gullbranssons verksamhet. Liksom i de tidigare består större delen av denna bok av en noggrant utförd katalog med motivbeskrivningar, uppgifter om mått, tryckår, officin, signatur och ägare för varje kistebrev. Samtliga är avbildade, många i färg och stort uppslagna. Bildkvaliteten håller samma höga klass som de tidigare böckerna. Detta är ytterligare en vacker bok.

Lars Gullbransson var något ovanlig som kistebrevstryckare. Hans verksamhet omfattade endast åren 1841–1854. Han verkade således mot slutet av kistebrevsepoken och hans okolorerade eller slarvigt kolorerade blad hade svårt att hävda sig i konkurrensen med stiliga, färglagda litografier från Tyskland. Som grafiker var han skicklig, men inte som färgläggare. Han var en mångsysslare som utöver tryckerikonsten också behärskade träsnitts-, xylografi- och litografiframställningen från grunden. Han sände in sina alster till Kungliga biblioteket, Universitetsbiblioteket i Uppsala, museerna i Halmstad och Varberg och det är genom dessa exemplar som hans produktion är bevarad. Såvitt jag förstår gjorde Gullbransson allt själv. Under de relativt få åren han arbetade upp sin officin var han dessutom förläggare, boktryckare och bokhandlare och sålde såväl sina egenhändigt framställda alster som religiösa och pedagogiska böcker i sin bokhandel.

Sin utbildning och huvudsakliga gärning hade Gullbransson dock inom ett helt annat område. Han hade

studerat teologi i Uppsala och efter sin disputation var han verksam ett tjugotal år som lärare i Varberg, under hälften av dessa med fast anställning som collega scholae. Frågan hur han därifrån kom in i sin grafiska verksamhet ger Bringéus inte något riktigt tillfredsställande svar på. Mellan raderna kan man dock läsa att han inte trivdes med arbetet. Ett annat skäl kan ha varit att han var en duktig tecknare, vilket framgår av en framställning av Kain och Abel som han utfört 1831 och som avbildas i boken. Helt klart bör han ha haft ett starkt bildintresse. Jag uppfattar det som att föräldrarna – och särskilt då modern som var varmt religiös – tvingat in honom på en väg som han inte själv ville gå. Först några år efter faderns död kunde han påbörja den verksamhet han sannolikt hade velat ägna hela sitt yrkesverksamma liv åt. Hans produktion blev trots allt relativt omfattande, i motiv räknat. Utöver religiösa bilder, bilder av kungligheter och folkliv, producerade han pedagogiska böcker, djurbilder, vyer eller topografiska bilder, sällskapsspel, affischer, tittskåpsbilder, urklippsbilder och lyckönskingsbilder. Samtliga genrer utom böckerna räknar Bringéus som kistebrev. Även om en del av produktionen består av klassiska kistebrevsmotiv skulle jag föredra termen bruksgrafik som samlingsnamn, en term som även Bringéus använder i den löpande texten. Gullbransson framstår som märkligt mångsidig och produktiv. Men som det nu var kom han in i slutet av en epok och lyckades inte riktigt få den uppmärksamhet han förtjänade. Upplagorna blev små och endast en bildserie med religiösa motiv fick sådan spridning att den kunde tryckas i mer än en upplaga. Särskilt skicklig var han som xylograf, menar Bringéus. Men allt som utgick från hans officin höll inte samma klass.

Gullbranssons levnadsöde och gärning fascinerar. Många frågor förblir obesvarade men kan ändå ställas. Så t.ex. kan man undra över det plötsliga slutet för Gullbransson som grafiker och boktryckare. Det sista bladet utkom 1854 och därefter stod tryckeriet stilla i tre år innan han sålde det. Han slutade således med verksamheten lika plötsligt som han hade börjat. Drabades han av sjukdom eller gav han upp inför konkur-

rensen? Man kan också undra över att de religiösa motiven är så få och mest handlar om Jesu liv. Gullbransson var ju ändå teolog och pedagog. Vilken var anledningen till att han inte såg möjligheten att utnyttja de religiösa motiven mer? Kundkretsen fanns. En annan undran gäller utrymmet för kvinnliga perspektiv. Det finns inte bara ett blad med ung kärlek och några med lyckönskan vid vigsel utan också ett blad som kallas "Spåkvinnan", ett med "Byxekriget", ett som kallas "Fru von Sump född Kaffetörst" samt ytterligare ett, daterat 1851, som Bringéus kallar "Kvinnokamp". Detta sista som illustrerar agitationsmötet som en väg för kvinnor att ta tag i sin underordnade situation inom äktenskapet är särskilt intressant. Stod han på kvinnornas sida, eller försökte han värva en ny och stor kundkrets? Varför gick han inte vidare? Detta är onekligen en bok som väcker läsarens nyfikenhet.

Elisabeth Berglin, Lund

Matrike Norrland – Norrländska mattraditioner. Kurt Genrup, Ulla Tham och Tage Levin (red.). Cewe-förlaget, Bjästa. Första upplagan 2001, nytryck 2002. 165 s., ill. ISBN 91-7542-249-2.

De senaste decenniernas allmänna intresse för det som kan knytas till det lokala och regionala fortsätter. Även inom mat- och måltidskulturområdet märks intresset och det har tagit sig uttryck i en stor mängd lokala och regionala kok- och matböcker. De har publicerats av såväl etablerade förlag som hembygdsföreningar och läns museer. Nu har Norrlands Gastronomiska Sällskap tillsammans med Norrlandsförbundet, Cewe-förlaget och läns museerna i Norrland, givit ut vad man kallar för den första norrländska kulturhistoriska kokboken: *Matrike Norrland – Norrländska mattraditioner*.

Genreplaceringen av *Matrike Norrland* är lite osäker. Med sina vackra bilder, recept, kulturhistoria och storformat så ligger den någonstans mellan kokbok, matbok och kulturhistorisk måltidsöversikt. Bokens fördelning mellan kulturhistoria och matrecept ger en viss övervikt för den kulturhistoriska delen. I bibliotekens hyllor runt om i landet är den oftare sorterad på Qca (matlagning och särskilda länder) än på Mxk (etnologi och kosthåll). *Matrike Norrland* är ett samarbete mellan professorn i etnologi i Umeå, Kurt Genrup som står bakom bokens kulturhistoriska delar, och matskribenten Ulla Tham som tagit fram de nutida

recepten som omfattar de kulturhistoriska avsnitten. Det är inte helt tydligt uttryckt vem av Genrup och Tham som skrivit de avsnitt som boken är uppbyggd kring. Därför används ordet "författaren" nedan i stället för författarnas namn, när det inte entydigt framgår vem som hållit i pennan. Norrlandsförbundets ordförande Tage Levin har varit redaktör och boken är också utgiven för Norrlandsförbundets räkning, ett förbund som på sin hemsida (www.norrlandsf.se) anger att man är "en intresseorganisation för de fem nordligaste länen" och att man arbetar för "ett livskraftigt Norrland". Och visst känns det att boken har ett tydligt främjarperspektiv. Den kan fungera både för norrlänningar som vill lära känna hembygdens historiska matkultur och för turister och andra intresserade som vill ha en bred och lättillgänglig översikt över det norrländska kosthålllets historia.

Att ta sig an ett så stort och diversifierat område där så många olika slags levnadsbetingelser existerat jämsides, är ett vågspel men också en utmaning. En alternativ titel till boken, med tanke på Norrlands storlek, skulle ha kunnat vara "Halva Sveriges mattraditioner" och då blir det tydligt vilka svårigheter som författarna haft. Redan titeln berättar att den här boken är en beskrivning av något som man i allmänhet inte förknippar Norrland med och att det finns ett historiskt traditionsarv som någon vill berätta om. Levin skriver i förordet att "i vårt nordliga tempererade klimat med sommarljusa nätter och hög andel ekologisk jordbruksproduktion blir smak och kvalité högre än på andra håll i världen" (s. 12). Det är alltså en bok som jämför sig med andra matproducenter och redaktören understryker att "det finns all anledning att sprida den norrländska matkulturens historia" men också presentera "förföriska receptförslag på traditionell grund med norrländska råvaror som inspirerande bas" (s. 12).

Matrike Norrland inleds med en bred kulturhistorisk översikt om det norrländska kosthålllets utveckling under tusen år, även om mycket handlar om den sydsvenska mat- och måltidskulturen. Denna beskrivning görs, påpekar författaren, på grund av att kunskapsläget om mat- och måltidskulturen i Norrlandsområdet är bristfälligt. Detta återkommer vid flera tillfällen genom boken, men det hindrar dock inte *Matrike Norrland* att ställa norrländskt mot svenskt eller upprepande använda begreppet "norrländsk matkultur" (s. 17ff). Man känner också igen den etnologiska forskningens diffusionistiska strukturer där letande av provinsiella särdrag och gamla traditioner är ett centralt tema.